

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

УДК 347.40:349

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.3.18>

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДІ В УКРАЇНІ

Вахнюк Наталія Миколаївна,

аспірантка

Навчально-наукового юридичного інституту

ПЗВО «Київський міжнародний університет»

orcid.org/0000-0001-7280-3433

Метою дослідження є означення основних проблем формування правової культури сучасної молоді. Використавши системний метод для висвітлення сутності правової культури сучасної молоді як цілісної системи, ми окреслюємо її сучасну єдність. Формування правової культури серед молоді в Україні викликає занепокоєння через кілька основних проблем, які перешкоджають її розвитку. Це дослідження зосереджене на виявленні та аналізі цих проблем, щоб запропонувати стратегії для сприяння формуванню правової культури серед молоді. У дослідженні вивчається вплив обмеженої правової освіти в середніх школах, вплив Інтернету та соціальних мереж, а також розрив між молодими людьми та державним механізмом.

Відсутність комплексної правової освіти в середніх школах створює значний виклик для формування правової культури серед молоді. Вилучення предмета «Правознавство» з навчальної програми призвело до браку знань та розуміння учнями правових понять, прав та обов'язків. Цей дефіцит перешкоджає їхній здатності розвивати сильну правову свідомість та обізнаність.

Динамічний розвиток Інтернету та соціальних мереж має як позитивні, так і негативні наслідки для формування правової культури молоді. Хоча Інтернет надає доступ до величезної кількості правових ресурсів, він також надає молодим людям деструктивні приклади протиправних дій. Поширеність такого негативного впливу може призвести до дезорієнтації ціннісних та етичних орієнтирів, підриваючи розвиток відповідальності в правовій культурі.

Вирішення цих проблем потребує комплексного підходу. Впровадження комплексних програм правової освіти в школах, відновлення предмета «Правознавство», розвиток критичного мислення та навичок правової аргументації є важливими кроками для підвищення рівня правової свідомості молоді. Необхідно також докладати зусиль для просування позитивного і конструктивного онлайн-контенту, навчаючи молодь юридичним правам і обов'язкам у цифровому просторі. Крім того, виховання почуття громадянської активності та зміцнення зв'язку між молодими людьми та державним механізмом за допомогою ініціатив змістовної участі може сприяти більшій повазі до закону та розвитку правової культури.

Ключові слова: правова культура, правова цінність, правова освіта, правова свідомість, молодь.

Vakhniuk Nataliia. Main problems of formation of legal culture of youth in Ukraine

The purpose of the study is to identify the main problems of forming the legal culture of modern youth. Using the systematic method, we outline the essence of the legal culture of modern youth as an integral system and its current unity. The formation of legal culture among young people in Ukraine is a matter of concern due to several major problems that impede its development. This study focuses on identifying and analyzing these problems in order to propose strategies to promote the formation of legal culture among young people. The study examines the impact

of limited legal education in secondary schools, the influence of the Internet and social media, and the gap between young people and the state machinery.

The lack of comprehensive legal education in secondary schools poses a significant challenge to the formation of a legal culture among young people. The removal of the subject "Jurisprudence" from the curriculum has led to a lack of knowledge and understanding of legal concepts, rights and obligations among students. This deficit hinders their ability to develop a strong legal consciousness and awareness.

The dynamic development of the Internet and social media has both positive and negative implications for the formation of legal culture among young people. While the Internet provides access to a vast amount of legal resources, it also provides young people with destructive examples of illegal behavior. The prevalence of such negative influence can lead to disorientation of values and ethical guidelines, undermining the development of responsibility in legal culture.

Solving these problems requires a comprehensive approach. Implementation of comprehensive legal education programs in schools, restoration of the subject "Jurisprudence", development of critical thinking and legal argumentation skills are important steps to raise the level of legal awareness of young people. Efforts should also be made to promote positive and constructive online content, educating young people about legal rights and responsibilities in the digital space. Furthermore, fostering a sense of civic engagement and strengthening the link between young people and the state machinery through meaningful participation initiatives can contribute to greater respect for the law and the development of a legal culture.

Key words: *legal culture, legal value, legal education, legal consciousness, youth.*

Складні економічні, соціально-політичні та культурні умови, в яких перебуває молодь в Україні, є наслідком багатьох факторів, включаючи зміну політичної еліти, глобальну економічну кризу та гібридну війну з Росією. Ці виклики ускладнили доступ молодих людей до освіти, працевлаштування та інших можливостей, які допомогли б їм побудувати краще майбутнє.

Одним з ключових питань для сучасної України є формування правової культури серед молоді. Це особливо важливо в контексті триваючої трансформації національної правової системи. Правова культура – це сукупність цінностей, поглядів та моделей поведінки, які відображають повагу до верховенства права та розуміння правової системи. Для молоді важливо розвивати правову культуру, оскільки вона допомагає їм зрозуміти свої права та обов'язки як громадян і брати участь у демократичному процесі. Формування правової культури серед молоді в Україні має вирішальне значення для збереження країни. Вона може сприяти забезпеченню соціальної справедливості, боротьбі з корупцією та зміцненню демократичних інститутів. Це може призвести до становлення більш стабільного та процвітаючого суспільства, де молоді люди мають можливість досягти успіху та зробити свій внесок у розвиток країни.

Проблема наукового осмислення правової культури є предметом досліджень вітчизняних і зарубіжних учених. У філо-

софії права і у теорії держави та права її досліджували С. Алексєєв, Г. Балюк, О. Бандура, Ю. Битяк, В. Бондаревський, В. Бурмистров, А. Ганзенко, Т. Гарасимів, М. Ібрагімов, Ю. Калиновський, А. Колодій, В. Кутовий, Л. Макаренко, Н. Оніщенко, О. Орлова, І. Осика, П. Рабінович, А. Семітко, Р. Сербин, А. Скуратівський, С. Станік, М. Теплюк, О. Ткаля, І. Яковюк та інші вчені, які розглядали теоретико-правові аспекти, сутність, функції і структуру правової культури, основні завдання сучасної правової науки, одним із яких є підвищення правової культури суспільства.

Дослідниця Лариса Макаренко вказує, що у понятті «правова культура» відбивається один із різновидів культури, зважаючи на що правова культура виступає як система створених діяльністю суб'єктів права духовних цінностей, яка функціонує як форма (спосіб) здійснення прогресивного правового розвитку людини, людства та суспільних умов їхньої життєдіяльності [1].

Вітчизняні дослідники О.В. Ткаля та В.В. Кутовий наголошують, що від рівня правової культури суспільства безпосередньо залежить усвідомлення сутності правових явищ і процесів, розуміння закономірностей і тенденцій їх розвитку. На їх думку, правова культура особи неподільно пов'язана з правовою культурою суспільства. Правова культура суспільства відображає рівень розвитку правосвідомості в суспільстві, системи права й законо-

давства, юридичної практики і правової науки. Вона охоплює сукупність усіх правових цінностей, створених людьми у сфері права [2].

Більшість сучасної молоді не має знання про право, оскільки в середній школі було скасоване вивчення правознавства. Також значний негативний вплив здійснюється динамічним розвитком інтернет-середовища – соціальних мереж, де пропагуються деструктивні приклади протиправних дій, споглядаючи які сучасна молодь ціннісно дезорієнтується, що потребує чіткої системи профілактики правової культури суспільства. Нині немає тісного зв'язку молоді з державним механізмом, молодь як активний суб'єкт порушує правові норми, інколи дискредитує їх, що негативно впливає на захист прав, свобод та законних інтересів усього суспільства.

На думку експертки Аналітичного центру «Обсерваторія демократії» Світлани Топалової, це відбувається через те, що фрагментарні вкраплення про права дитини і громадянина у програмах початкових класів не забезпечують формування системних знань. Політичні знання не передбачені взагалі, а правові є суто номінальними. Відсутність необхідних громадянських, історичних та політичних знань, нефахове викладання правознавства робить процес його вивчення теоретизованим і репродуктивним. Усе це забезпечує нульову громадянську, політичну і правову компетентності випускника [3].

Л. Макаренко пропонує за сутнісною суб'єктно-ціннісною інтегральною ознакою (характер правової діяльності, правових цінностей як її засобів і продуктів, прогресивна спрямованість правового розвитку суб'єктів права і правових умов їх життєдіяльності) поділяти правову культуру на цивілізаційну, національну та інституційну.

Національна правова культура, як вказує дослідниця Л. Макаренко, відіграє провідну роль у розвитку правової культури взагалі та взаємодії правових культур зокрема, оскільки від національної правової культури залежить утвердження в країні правової державності, надійне гарантування прав і свобод людини та громадянина. Національна правова культура – це комплекс правових цінностей, створених у державно

організованому суспільстві діяльністю суб'єктів права, який характеризує стан прогресивного правового розвитку суспільства і зумовлює розвиток його правової системи, правових інститутів і правокультурності його членів.

Для формування правової культури серед молодих людей в Україні необхідно забезпечити їм доступ до правової освіти та інформації. Це включає в себе навчання їх про правову систему, їхні права та обов'язки, а також важливість верховенства права. Важливо також сприяти громадянській активності та заохочувати молодь до участі в демократичних процесах, зокрема шляхом голосування та участі в громадській діяльності.

У цьому контексті важливим питанням є цілеспрямоване формування правової культури особистості. Правова культура відображає ставлення, цінності та переконання індивідів щодо права і правової системи. Висока правова культура необхідна для того, щоб громадяни знали свої права та обов'язки, розуміли важливість верховенства права та могли ефективно брати участь у демократичних процесах.

Для вирішення проблеми цілеспрямованого формування правової культури громадян необхідно створити нову систему правової освіти. На цьому наголошує вітчизняний дослідник Тарас Гарасимів, вказуючи на те, що правова освіта та правове виховання в перехідному суспільстві, зокрема в українському, є складними та суперечливими завданнями. Це автор пов'язує з низьким рівнем правової свідомості та правової культури в транзитивних суспільствах, що зумовлений історичними, національно-психологічними та трансформаційними чинниками. Основними завданнями та напрямками правового виховання, на думку Т. Гарасиміва, у сучасному українському суспільстві є: вироблення та обґрунтування нової концепції правового виховання молоді; створення атмосфери поваги до права, національного законодавства та боротьба з корупцією; підвищення рівня загальної моральності громадян; створення багатоступеневої системи правового виховання та освіти; підготовка спеціалістів із правового виховання тощо [4, с. 20]. Ця система має сприяти розвитку критичного мислення, етичних цінностей та

гуманістичного підходу до права і правової системи. Вона також має забезпечити громадян знаннями та навичками, необхідними для розуміння права та правової системи, ефективної участі в демократичних процесах та громадсько-правовій діяльності.

Розширення правової обізнаності серед суспільства та окремих осіб також має важливе значення. Цього можна досягти за допомогою публічних правопросвітницьких кампаній, роботи з громадами та інших ініціатив, спрямованих на підвищення правової грамотності та розуміння права і правової системи. Підвищуючи правову обізнаність, люди можуть стати більш активними та залученими громадянами, а суспільство в цілому може стати більш справедливим і демократичним.

Формування правової культури серед молоді в умовах воєнного стану пов'язане з кількома викликами. По-перше, придушення свободи слова та зібрань перешкоджає відкритому діалогу та критичному мисленню, необхідним для розвитку правової свідомості. По-друге, присутність збройних сил і пріоритетність питань безпеки можуть відтіснити на другий план правові принципи і права людини, що призводить до зменшення уваги до правової освіти. Крім того, ерозія довіри до державних інституцій та системи правосуддя через потенційні зловживання під час воєнного стану може підірвати довіру молоді до правових норм, що перешкоджає розвитку сильної правової культури.

Попри виклики, пов'язані з воєнним станом, існують стратегії, які можуть бути реалізовані для сприяння формуванню правової культури серед молоді. По-перше, громадські ініціативи та неурядові організації можуть відігравати важливу роль у забезпеченні правової освіти, просуванні прав людини та сприянні громадянській участі. Ці ініціативи можуть запропонувати альтернативні платформи для молодих людей, щоб дізнатися про свої юридичні права та обов'язки [5]. По-друге, використання цифрових технологій та онлайн-платформ може подолати фізичні обмеження та полегшити доступ до правової інформації, створюючи віртуальний простір для правових дискусій та навчання. Важливо підкреслити, що в цей складний період освітяни стали

більш проактивними у пошуку рішень для вирішення освітніх проблем учнів. Багато навчальних закладів виступили з ініціативою створення доступних платформ з навчальними матеріалами. Наприклад, школа «Оптима», освітня онлайн-платформа Наукового ліцею імені Кліма Чурюмова зробила свої матеріали доступними для учнів по всій Україні після реєстрації. Онлайн-школа «Гранд-Експо» на час воєнного стану в Україні надала доступ до 532 кейсів, які слугують цінним інструментом для навчання, розвитку та відволікання уваги дітей від проблем, пов'язаних з війною, одночасно займаючись корисною діяльністю. Крім того, Атмосферна школа запрошує всіх охочих безкоштовно скористатися пакетом «Слухач» на час дії воєнного стану. Центр дистанційної освіти «А+» пропонує Zoom-уроки для всіх українських дітей. Ці ініціативи спрямовані на підтримку учнів та надання їм освітніх можливостей у складних умовах воєнного стану [6, с. 7–8]. Нарешті, співпраця з міжнародними організаціями та мережами може допомогти посилити важливість правової культури та прав людини під час воєнного стану, забезпечуючи підтримку та адвокацію програм правової освіти, орієнтованих на молодь.

Ще однією ефективною стратегією підвищення правової обізнаності та громадянської освіти в умовах воєнного стану є створення юридичних клінік та молодіжних організацій правової підтримки. Такі клініки можуть надавати безкоштовні або недорогі юридичні консультації та допомогу молодим людям, які можуть зіткнутися з правовими проблемами або порушенням їхніх прав. Пропонуючи практичні рекомендації та підтримку, ці ініціативи можуть допомогти молодим людям орієнтуватися в правовій системі та відстоювати свої права. Крім того, організація тренінгів, семінарів та інтерактивних сесій, присвячених юридичним правам, обов'язкам та громадянській активності, може сприяти формуванню у молоді почуття власної спроможності та активності, допомагаючи їм усвідомити важливість правової культури та свою роль у її підтримці [7].

Для ефективного сприяння формуванню правової культури молоді в умовах воєнного стану необхідна співпраця та

соціальне партнерство між різними зацікавленими сторонами. Державні органи, навчальні заклади, організації громадянського суспільства та правники мають об'єднати зусилля для розробки та впровадження комплексних програм правової освіти, які враховують специфічні виклики воєнного стану. Прикладом можемо вважати співпрацю представників обласної та місцевої влади, а також Головного управління Національної поліції в Запорізькій області та громадських об'єднань, що підписали багатосторонній Меморандум щодо впровадження та розвитку дитячого руху «Байда» на території міста Запоріжжя. Основні засади організації – любов до Батьківщини й спорту, виховання патріотизму та відповідальності в молоді. Крім цього, цілями руху є формування правової свідомості та культури в дітей, організація змістовного довілля, розвиток та вдосконалення талантів, підтримка здорового способу життя, а також участь в конкурсах, фестивалях, змаганнях на території області [8]. Така співпраця може включати розробку навчальних матеріалів, програм підготовки вчителів та інформаційних кампаній, які підкреслюють важливість правової культури, прав людини та відповідального громадянства. Розвиваючи міцне партнерство та координацію, можна створити цілісний та сталий підхід до виховання правової культури молоді навіть в умовах воєнного стану.

Крім того, важливо розвивати культуру поваги до верховенства права серед молоді, заохочуючи їх до розуміння важливості закону в просуванні соціальної справедливості та захисту прав людини. Цього можна досягти, пропагуючи етичні цінності, розвиваючи критичне мислення щодо правових питань та заохочуючи взаємодію з ширшою спільнотою задля сприяння соціальним змінам.

Отже, формування правової культури серед учнівської молоді має важливе значення для побудови правової держави. Це вимагає комплексного підходу, який охоплює правову освіту, навчання та практичний досвід, а також просування культури поваги до верховенства права. Таким чином, ми можемо допомогти розвивати соціально відповідальних професіоналів, які прагнуть просувати справедливість,

захищати права людини та формувати майбутнє свого суспільства.

Важливо розуміти, що правова освіта – це не просто заучування правових норм і правил. Вона передбачає розвиток навичок критичного мислення, етичних цінностей та вміння застосовувати правові принципи в практичних ситуаціях. Для цього може знадобитися впровадження інноваційних та інтерактивних методів навчання, таких як аналіз конкретних ситуацій, групові дискусії та симуляції, які заохочують студентів до активної участі у вирішенні правових питань та розвивають їхні навички правового обґрунтування.

Крім того, юридична освіта не повинна обмежуватися юридичними школами чи програмами. Важливо сприяти підвищенню правової грамотності, оскільки молодь також стикатиметься з правовими питаннями у своєму професійному та особистому житті. Цього можна досягти за допомогою міждисциплінарних курсів, які інтегрують правові концепції з іншими галузями знань, такими як бізнес, інженерія чи медичні науки.

Л. Макаренко наголошує, що поняття «формування правової культури» необхідно з методологічного погляду розглядати як таку діяльність суб'єкта правової культури, яка має своїм результатом прогресивний розвиток національної правової системи, зростання рівня інституційної правової культури та правокультурності людей. Водночас правова культура формується не будь-якою правомірною діяльністю суб'єктів права, оскільки у більшості правових актів суб'єкти права своєю поведінкою не створюють нових правових цінностей, а лише реалізують наявні цінності, підтримуючи правову культуру на досягнутому рівні, на відміну від таких суб'єктів права, які своєю протиправною поведінкою заперечують правові цінності, знижуючи рівень національної правової культури. Дослідниця обґрунтовує, що правосвідомість не входить безпосередньо в структуру правової культури та її поняття, а є атрибутом суб'єкта права, в діяннях якого (правомірних або протиправних) вона себе виявляє як дійсна правосвідомість, як необхідна складова частина реалізації правосуб'єктності. Лише у реалізації останньої об'єктивно виявля-

ється якість правосвідомості конкретного суб'єкта права, її дійсний зміст для сприйняття його усіма іншими суб'єктами [1].

Особливо складною в цій ситуації є робота системного погляду на майбутню українську правову культуру та врахування основних цінностей євроінтеграційних процесів і вироблення комплексу заходів профілактики та трансформації правової освіти, яка сприяє підвищенню рівня правосвідомості й правової культури громадян України. Крім того, надзвичайно важливим є питання з'ясування та осмислення базових цінностей правової культури сучасної молоді з позиції світоглядних орієнтирів, що є обов'язковими умовами розвитку громадянського суспільства та правової держави.

Ми переконані, що формування правової держави є необхідною умовою для забезпечення справедливого та стабільного суспільства. Суб'єктивний фактор у сфері права, під яким розуміють ставлення, цінності та переконання індивідів до права та правової системи, відіграє вирішальну роль у досягненні цієї мети. Це пов'язано з тим, що рівень правової культури громадян впливає на їхню поведінку щодо права та правових інститутів. Це впливає на ефективність правової системи в цілому.

Роль особи як суб'єкта права також є значною. Рівень її освіти, правової та загальнокультурної компетентності, а також ставлення до права впливає на те, як вона взаємодіє з правовою системою. Висока правова культура громадян сприяє утвердженню соціальної справедливості, боротьбі з корупцією та зміцненню демократичних інститутів. Вона також гарантує, що люди знають про свої права та обов'язки і можуть ефективно брати участь у правовій системі.

Таким чином, формування правової культури серед молоді в Україні є надзвичайно важливим питанням для збереження та розвитку країни. Важливо забезпечити молодим людям доступ до правової освіти та інформації, сприяти громадянській активності та заохочувати їх до участі

в демократичних процесах. Тобто Україна може побудувати більш стабільне та процвітаюче суспільство, в якому молоді люди матимуть можливість досягти успіху та зробити свій внесок у майбутнє країни.

Важливо визнати, що підвищення правової культури громадян відіграє вирішальну роль у становленні України як демократичної та правової держави. Водночас розвиток громадянського суспільства виступає каталізатором значного підвищення рівня правосвідомості громадян, правової культури, дотримання ними законів, вирішення проблем, що пов'язані з правовим нігілізмом та професійною деформацією. Взаємозалежність цих процесів створює передумови для нормального функціонування суспільства. Крім того, важливо підкреслити, що складні утворення функціонують на основі дій їхніх окремих складників. Отже, формування правової культури та правосвідомості у громадян ініціює розвиток та функціонування громадянського суспільства в державі, а не навпаки.

Підсумовуючи, важливо підкреслити, що правова культура є фундаментальною складовою частиною та основою громадянського суспільства в нашій державі. Поступ такого суспільства потребує не лише підвищення правової культури посадовців, службовців та юристів, але й підвищення правової культури всього населення України. Цього можна досягти шляхом активізації зусиль, що спрямовані на покращення правової освіти та підвищення правової обізнаності.

Отже, нагальна потреба в радикальних реформах у правовій сфері зумовлює необхідність розширення правосвідомості та цілеспрямованого формування правової культури громадян. Це вимагає створення нової системи правової освіти і виховання, соціально-правової активності, критичного мислення та етичних цінностей. Завдяки цьому молоді люди можуть стати більш активними та свідомими громадянами, а суспільство більш справедливим та демократичним.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Макаренко Л.О. Правова культура: теоретико-методологічні основи дослідження : монографія. Київ, 2019. 574 с.
2. Ткаля О.В., Кутовий В.В. Правова культура та правова свідомість: взаємозалежність і взаємовплив. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-1/7>.
3. Топалова С. Українська школа і європейська ідентичність. Хвиля. 2017. URL: <https://hvylya.net/analytics/society/ukrayinska-shkola-i-yevropeyska-identichnist.html>.
4. Harasymiv T. The modus of forming the legal culture of youth in the university environment. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2020. Vol. 7, no. 25. P. 15–22. URL: <https://doi.org/10.23939/law2020.25.015> (date of access: 23.06.2023).
5. Літні клуби в освітніх закладах Полтавщини: поєднання відпочинку та правових знань. URL: <https://legalaid.gov.ua/novyny/litni-kluby-v-osvitnih-zakladah-poltavshhynuroyednannya-vidpochynku-ta-pravovyh-znan/> (дата звернення: 23.06.2023).
6. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проектна діяльність : науково-методичний збірник / ред. С.М. Шкарлета. Київ – Чернівці : Букрек, 2022. 140 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Nauk-metod.zbirnyk-Osv.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu-%20Innovatsiyna.ta.proyektna.diyalnist.pdf> (дата звернення: 23.06.2023).
7. Там, де потрібні: як працюють консультаційні пункти доступу до безоплатної правової допомоги. URL: <https://legalaid.gov.ua/novyny/tam-de-potribni-yak-praczuuyut-konsultacijni-punkty-dostupu-do-bezoplatnoyi-pravovoyi-dopomogy/> (дата звернення: 23.06.2023).
8. У Запорізькій області організовано дитячий рух «Байда». Запорізька обласна державна адміністрація. URL: <https://www.zoda.gov.ua/news/65598/adm@zoda.gov.ua> (дата звернення: 23.06.2023).